

Вредновање морала у систему елемената борбене готовости Војске Југославије

УДК 355.233.23:355.5

Др Милорад Ђорђевић, пуковник, проф. др Драгољуб Дамњановић, Јован Глигорић, пуковник, Мирослав Ђуровић, пуковник и Драгана Бељић, психолог

Чланак је приказ теоријско-методолошке замисли научноистраживачког пројекта „Вредновање морала у систему борбене готовости Војске Југославије“. Аутори чланка, који су пројектовали и обавили истраживање, прво су навели теоријско опредељење и основна полазишта у истраживању морала, а затим, у основним цртама, приказали методологију истраживања.

У првом делу чланка указује се на сложеност морала као друштвене и духовне појаве. Користећи бројне теоријске изворе, аутори наглашавају значај вредновања морала. Истовремено, остварен је континуитет у конзистентном сагледавању осталих елемената борбене готовости. Теоријским приступом обезбеђена је поуздана основа за приказ методологије истраживања. Методологијом истраживања су јасно дефинисани и омеђени проблем и предмет истраживања, из чега су произашле хипотезе. Предложени инструменти за вредновање морала и начин обраде података облик су успешног повезивања теоријских сазнања које поуздано могу да примене инспектори и сви који контролишу и вреднују морал.

Посебна вредност чланка је у томе што на уверљив начин показује да је применом приказане методологије могуће вредновање морала на објективнији и поузданији начин него раније. Дакле, уместо произвољности и субјективизма, Војска Југославије ће имати објективан и поуздан инструментаријум за вредновање морала.

Приступ проблему

Морал, као и многе друге људске делатности, треба континуирано истраживати. Међутим, теорија и пракса у нашој земљи показују да не постоји јединствен приступ у истраживању, изградњи и јачању морала. Појединци су покушавали, и донекле успевали, да спознају теоријску и практичну суштину морала војске, но одређена сазнања нису била довољна за значајнији помак у пракси. Наиме, идеологизованој свести одговарали су позитивизам и волунтаризам. На основу тог искуства, у Војсци Југославије су преовладала схватања да је објективизација

оспособљености и спремности Војске за обављање Уставом дефинисаних задатака предуслов за њено ефикасно ангажовање. Отуда опредељење да се морал Војске Југославије вреднује на основу поузданих показатеља и тако смањи субјективизам, у претходном периоду често засниван на идеолошким премисама.

На основу таквог опредељења настала је потреба проналажења одговарајуће методологије истраживања вредновања морала, у којем је конципирану полазну основу чинило опредељење да, с обзиром на сложеност проблема, буду елиминисане тзв. табу-теме. Након завршеног истраживања, може се закључити да се у томе успело, што не значи да не треба даље истраживати вредновање морала и да га не треба усавршавати.

Теоријско опредељење и основна полазишта у истраживању морала

Увођењем морала као посебног елемента борбене готовости настала је потреба његовог вредновања. Захтев командовања јесте да се примене поуздане методе и инструментаријум којима је, слично осталим елементима борбене готовости, могуће вредновати морал. Пројекат истраживања „Вредновање морала у систему борбене готовости Војске Југославије“ теоријски је заснован на сазнањима о суштини морала и на примени одговарајуће методологије за његово вредновање. Од бројних радова о моралу у истраживању су непосредно коришћени они за које је процењено да су функционални. У истраживању је политичка и идеолошка детерминисаност морала војске (ЈНА) замењена доминантним чиниоцима мотивације припадника Војске Југославије. Самим тим, методологија истраживања прилагођена је наведеном општем захтеву.

Развој науке је допринео целовитијем изучавању људског фактора. У томе велики значај имају социологија, психологија, политикологија, педагогија итд. Свака од тих научних дисциплина, својим предметом истраживања, обухватила је и морал. Развој и примена статистике, нарочито употреба рачунара, допринели су, поред осталог, увођењу метода чијим се коришћењем може доћи до поузданих показатеља и о појавама које су веома сложене, мада су и до сада узимане у обзир, али најчешће, на основу сазнања из искуства. Различитим приступима у дефинисању морала постигнута је сагласност о његовом значају за људску заједницу у целини, као и за поједине њене делове. Одређење морала било је предмет изучавања многих аутора.¹

У најопштијем смислу, морал је начин регулисања међуљудских односа, тј. скуп друштвених норми, начела и правила о понашању

¹ Иако предмет нашег интересовања није првенствено расправа о појмовном одређењу морала, наводимо неколико домаћих аутора који су се бавили феноменологијом морала: Милош Ђурић, Радомир Лукић, Вуко Павићевић, Здравко Колар, Бошко Поповић, Никола Рот, Бранко Боројевић, Менсур Ибрахимпашић и други.

човека у друштву. Специфичним вредновањем појединих глобалних обележја народа и нација могу се сматрати студије о њиховој карактерологији. У нас су најпознатије *Карактерологија Југословена*, аутора Владимира Дворниковића, и *Карактерологија Срба*, Јована Цвијића.

Поузданост методологије истраживања вредновања морала подразумева *теоријско утемељење система вредновања морала*. Отуда треба одговорити на питања шта је у основи морала, од чега он зависи и шта га детерминише, шта је видљиво, а шта скривено, и како се може доћи до његове спознаје у прагматичном смислу. Дакле, потребно је познавати основу и суштину морала да би се створили услови за његово научно објашњење (извирање, динамика развоја, фактори јачања и слабљења, простирање, законитости појављивања итд.). Управо то омогућава разумевање морала као квалитативног својства појединаца и група као резултата утицаја релативно стабилних фактора, учовање узрочно-последичних веза и стања у целини, што донекле омогућава предвиђања, нарочито доминантних фактора.²

Да би појединци и различите социјалне групе, укључујући читаве народе, били ефикасни у ратовима, као специфичним животним ситуацијама, постојала је потреба за подстицањем људи. Извори мотивације проналажени су на нивоу потреба и интереса (стварних или самопрокламованих), који су димензионирани као општи и највиши, а са њима је требало да појединци усклађују своје ставове и понашање. Када је реч о учесницима у рату, нарочито о војсци, у пракси се потврдио значај морала, који је, иако често променљив, према појединим својим обележјима детерминисао ниво борбене ефикасности појединаца и војске у целини, укључујући и народе зараћених страна.

Понашање глобалних социјалних група процењују и изучавају институти за стратегијска истраживања многих земаља. Психолошко-пропагандна делатност (ППД) према некој земљи није могућа без података о стању и процене о понашању националне популације према којој је та делатност усмерена. Дакле, морал народа и војске процењују сопствено државно и војно руководство, али и противник (потенцијални или стварни). Зато поуздан критеријум за *вредновање морала има стратегијски значај за одбрану земље*.

Дефинисање морала

У теоријским изворима морал се различито дефинише. За потребе истраживања била су прихватљива одређења која омогућавају спознају праксе и моралног понашања. Таква је дефиниција Вука Павићевића, који морал одређује као *„облик људске праксе, облик делатног, практичног одношења човека према свету, према другим људима, као и према себи самом. Он се манифестује у вредносном процењивању људских поступака и хтења као позитивно и негативно вредних (односно*

² Радомир Лукић, *Социологија морала*, „Научна књига“, Београд, 1976.

невредних), при чему се први одобравају, желе, препоручују и заповедају, а други не одобравају, куде, осуђују, забрањују“.³

Из наведене дефиниције уочљиви су њени основни елементи: 1) облик људске праксе; 2) облик односа према свету; 3) облик односа према другим људима и 4) облик односа према самом себи. Други део дефиниције сасвим прецизно изражава унутрашњу, личну и вредносну основу морала, који се манифестује процењивањем пожељних и непожељних поступака, добрих и који нису добри, и слично, чиме се исказује суштина морала. У вези с тим, морална норма је унутрашња човекова заповест, а према Кантовом категоричком императиву она је безусловна заповест. Врховна вредност морала је *добро*. Оно је вредност само по себи и оно човека чини човеком. Морал се увиђа разумом, али се осећа читавим човековим бићем. Ако се то *добро* не чини када треба, појављује се грижа савести као казна према себи, а морална осуда и презир су казна од стране друштва. Иначе, за означавање морала користе се различити термини. Једни су синоними за морал, а други су шири или ужи од појма *морал*. Тако су у Првом и Другом светском рату за означавање морала коришћени термини „морални дух“ или „борбени дух“.

У *Војној енциклопедији* борбени морал у војсци одређује се као „свест о потреби и нужности борбе, као и стабилност, решеност и морално-политичка припремљеност армије и народа да извршавају своје задатке, посебно ратне“.⁴ Морал оружаних снага је резултат друштвеног и моралног васпитања, усмереног руковођења у јединици и друштву као окружењу. Он представља социјалну климу јединице и степен друштвене, војне, моралне, социопсихолошке и мотивационе вредности.⁵ Морал је увек резултат конкретног односа бројних чинилаца који га одређују, мада је, на основу ратног искуства, један од најважнијих чинилаца успеха у борби који утичу и на исход рата.

У реализованом пројекту морал је анализиран као посебан елеменат борбене готовости у припреми за рат. Током анализе требало је решити бројне потешкоће због тога што су морална осећања и понашање људи сложенији него што се мисли у ширим круговима. На морално понашање људи утичу бројни фактори, који различито делују, што умањује могућност потпуно објективног вредновања моралности, поготову аутономне (унутрашња) моралности у дужем временском периоду.

Значај морала војске

Искуства из ратова показују да *схватање и прихватање циљева и разумевање узрока рата од стране старешина, војника и народа имају*

³ Вуко Павићевић, *Основи етике*, „Култура“, Београд, 1967, стр. 14.

⁴ Опширније: *Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд, 1973.

⁵ Извештај о научном истраживању НИП *Научна утемељеност контроле и оцењивања борбене готовости оружаних снага Југославије*, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 1991.

велики значај за коначну победу. Наполеон је наглашавао да три четвртине успеха у борби зависе од моралне снаге војске, а остало од других чинилаца. Жомини је сматрао да моралне врлине спадају међу најважније елементе у рату, Монтгомери, да је морално стање бисер великих вредности. Независно од тога да ли се извор морала тражи у друштвеној свести, патриотизму, емоцијама, нагону, инстинкту, верском фанатизму или у нечем другом, сви су сагласни да он има важну, а многи наглашавају и његову примарну улогу. Чињеница је да је у рату морални фактор најсложенији. Он се образује на основу одређених друштвених односа, циљева рата, друштвено-историјских услова, материјалне основе, односа снага у свету и других фактора и представља огромну енергију људи која се испољава у рату и оружаном борби.

Све то показује да је човекова морална страна један од најважнијих његових квалитета. Прво, човек својим сазнањем открива, на основу своје процене и делатности, остале факторе рата. Сами по себи, они имају само потенцијалну снагу фактора рата. Њих може да искористи и материјализује само човек, и зато он има одлучујућу улогу. Затим, једино човек има способност да ствара, вреднује и сагледава, да осећа, да покреће и друге, да побеђује и буде побеђен, да тријумфује због победе и пати због пораза итд. Дакле, те карактеристике показују да је људски фактор не само најважнији већ и најсложенији фактор рата.

Целовито сагледавање значаја људског фактора подразумева и сагледавање његовог односа према техници и зависност од технике. Неки теоретичари на Западу предвиђали су „сумрак“ човека у судару са супермодерном техником, сматрајући да ће га на бојишту бацити у засенак. У прилог таквој тези било је стално нарастање материјалних трошкова за наоружање и војну опрему, све убитачнији системи наоружања, аутоматско управљање ватром и борбом у целини (рат на дугме). Међутим, анализе савремених ратова показују и обрнуте резултате. Људски фактор не само да је издржао све сударе с материјално-техничким фактором већ је у случајевима када је био високо мотивисан да победи непријатеља (окупатора), и његову технику учинио мање ефикасном. Тиме је људски фактор добио на значају. Поучени таквим искуством, заступници рата „на дугме“ све више се окрећу човеку и његовим војностручним, моралним, психофизичким и другим припремама за рат. Упоредо с тим, управо због уважавања значаја људског фактора, стварају се психолошко-пропагандна и биолошко-хемијска средства која систематски разарају човека: морално, психички, физички и генетски. Наравно, у свему томе мора се уважавати материјално-технички фактор, иако у коначном исходу човек добија или губи битку или рат на основу своје обучености, свести, морала, патриотизма, психофизичке отпорности, изабраног облика оружане борбе, ратне вештине и командовања као резултата интелектуалних способности и моралних особина командног кадра.

Због актуелних друштвених и економских проблема у Савезној Републици Југославији и проблема у окружењу значај морала је у

порасту. Чак и највећи ниво професионализма Војске Југославије, нарочито њеног старешинског кадра, није имун на спољне утицаје. На морал Војске Југославије нарочито негативно утиче свеукупна друштвена криза, у којој је настала велика вредносна празнина, што се у догледно време тешко може надокнадити. На основу историјског искуства, нове вредности не настају брзо, па је морално оздрављење или опоравак дуготрајајан процес и услов без којег се не може опстати.⁶

Чињеница је, такође, да за време великих криза настају морални падови и успони, јер се у борби за опстанак користе различита средства, а критеријуми за вредновање људи уопште знатно су слабији, мада су за неке вредности пооштрени. У вези с тим, поставља се значајно питање да ли се у школи, а нарочито у Војсци Југославије, може надокнадити морал који није негован у породици и у народном духу, и како може да се надокнади свакодневна индоктринација путем средстава масовних комуникација, која је све више израз жеља за профитом, а све мање израз истинских потреба човекових за културом. У свему томе центри светске медијске моћи и масовне културе намећу забаву непримерену нашем духу и материјалном стању, што угрожава аутентични морални интегритет нације. Све то се уклапа у „нови светски поредак“, чији је врхунац у садашњем тренутку неокортичко ратовање.

Са становишта изградње и одржавања морала значајно је целовито сагледавање односа одбране и религије, односно вере. У нашим околностима то питање још увек има обележје табу-теме. И поред одвојености цркве од државе у вези с политичким деловањем и одлучивањем, што је и Уставом регулисано, са становишта морала постоји потреба за објективном анализом. Наиме, вера и њена традиција и симболика на простору СР Југославије веома су важне компоненте и могу да допринесу одржавању и јачању морала Војске Југославије, нарочито у кризним ситуацијама, на пример, у рату. То су показала бројна искуства током историје, као и најновија искуства из рата на простору претходне Југославије. С обзиром на место и значај религије за морал војске, што, поред осталог, потврђују најновија руска искуства, не би требало да постоје било какви разлози, нарочито идеолошки, да се о вери као фактору морала не размишља озбиљно, аргументовано и, надасве, разложно (таквом ставу не би смело да се приписује било какво пропагандно значење). Знатан број извора и историјска искуства показују да морално значење ставова православља о рату може корисно да послужи у истраживању фактора који доприносе изградњи и одржавању морала Војске Југославије.

Такође, значајно је сазнање о односу националне популације и мотивисаности за одбрану. Односно, за одбрану земље веома је важан одговор на питање које су категорије (слојеви) националне популације највише, а које најмање мотивисане и да ли је у СРЈ и ВЈ потребно организовати такво истраживање. Примењеном методологијом и инс-

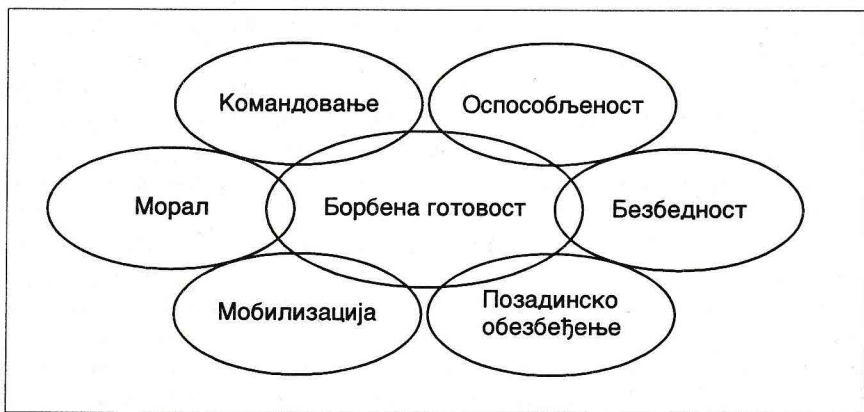
⁶ Опширније: *Моралност и друштвена криза*, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1995.

трументаријумом у истраживању о вредновању морала у систему борбене готовости Војске Југославије добијени су одговори на наведена питања који потврђују значај морала Војске Југославије.

Повезаност морала и осталих елемената борбене готовости

У наведеном истраживању морал је посебан елемент борбене готовости Војске Југославије. У теоријском смислу, он је резултанта деловања бројних фактора и свих елемената борбене готовости. То значи да је морал општији, према обиму и садржају, од осталих елемената борбене готовости. Из прагматичних разлога редуковано је такво поимање морала, па је, полазну основу за истраживање чинила следећа шема:

Шема 1

Подела борбене готовости на елементе последица је поделе рада. Процес његове изградње и остварени ниво, односно достигнуто стање, није неопходно делити јер су ефекти највидљивији у интегрисаном облику. Међутим, подела која је изведена на основу различитих садржаја не умањује могућност и потребу сагледавања целине. Напротив, појединачно анализирани елементи, уклапају се у борбену готовост као посебно својство, при чему се међусобно прожимају, тако да сваки елемент једним својим делом утиче на други и део је другог елемента. Тако треба посматрати и анализирати утицај морала на остале елементе борбене готовости, и обрнуто, уз уважавање чињенице да људски фактор има одлучујућу интелектуалну и мотивациону, што значи и моралну, и на основу тога, интегративну функцију.

Појмовно-категоријална апаратура која је коришћена у истраживању

Најзначајнији појмови, термини и изрази који су коришћени у истраживању јесу: морал, борбена готовост, вредновање, проверавање,

валидација, оцењивање, праћење, посматрање, контрола, мерење и оцењивање морала и инструменти за вредновање морала. Због значаја и сложености, одабрано је описно и операционално, уместо експлицитног одређења.

Морал. У домаћој и иностраној литератури не постоји јединствено одређење морала. Разлике у схватању морала условиле су веома разубеђену појмовно-категоријалну апаратуру за означавање моралног феномена. Мало је аутора који су покушали да конституишу целовиту појмовно-категоријалну апаратуру за означавање људског фактора, односно његове квалитативне димензије – морала.⁷

Под појмом „морал“ у овом истраживању се разумевају квалитативна својства људског фактора, која се могу и бројчано исказати, при чему је однос припадника Војске Југославије према одбрани СРЈ основни критеријум. Морал се схвата као облик свести и људске праксе, дакле, као практично понашање. Потешкоће настају када морално понашање жели да се анализира у пракси. Разлози за то су следећи: 1) морално схватање и понашање људи много су сложенији него што се понекад о њима мисли, 2) на понашање људи утиче знатан број фактора, нарочито друштвених и психолошких, али и тзв. ситуационих фактора, 3) веома је тешко утврдити мерила за објективну оцену степена моралности, тј. односа према себи, другим људима, друштву, разним појавама итд., што је иначе карактеристика друштвених и хуманитарних наука. Такође, значајна је чињеница да сфера одбране не постоји у пракси самостално, па ни у свести људи.

Морал Војске Југославије је њено квалитативно својство. Реч је о моралу изузетно значајне професије која се разликује од већине других професија. Он се одликује веома снажним осећањима дужности и одговорности, солидарности, другарства, патриотизма, осетљивости на опасност, на безбедност јединице и отаџбине, и слично. Војна професија је једина професија која се, с једне стране, јавно бави припремама за уништавање људи на непријатељевој страни и, с друге стране, за свесно жртвовање за идеал слободе своје отаџбине. Због тога се у земљи са слободарским и борбеним традицијама морал војске високо цени, а војна делатност је прожета посебним свечаностима и симболима.

Борбена готовост. У најопштијем смислу, синтагма борбена готовост значи стање, спремност и оспособљеност Војске Југославије у целини, и сваке јединице и команде, да организовано и правовремено отпочне и успешно изведе борбена дејства према плановима употребе и ситуацији. То је, дакле, појам којим се исказује ниво спремности

⁷ Најчешће коришћени термини су: људски фактор, морални фактор (мада међу њима треба правити разлику), морално-политички фактор, морални дух, борбени дух, морална снага, борбени морал, морал армије, морално-политичко стање, морално-политичко обезбеђење, информативно-пропагандна делатност, морално-психолошка припрема и термини који су или синонимима наведених или су њихов део, или имају од њих шири обим и садржај (морално-политичка снага, морално стање, идејно-политичка снага итд.). Неки од наведених термина имају углавном идеолошку конотацију и настали су у време идеологизације морала.

Војске Југославије за успешно вођење рата и оружане борбе у одређеном времену, простору и ситуацији. Систем борбене готовости сачињавају: командовање, морал, оспособљеност, мобилизација, безбедност и позадинско обезбеђење.

*Вредновање морала у систему борбене готовости Војске Југославије.*⁸ У аксиолошком и етичком смислу појам вредности и вредновања везује се за одређена својства (особине, карактеристике и манифестације) људи, ствари, процеса, стања, мишљења, свести итд. Због унутрашњих квалитета, извора задовољавања људских потреба, интереса и жеља, наведена својства се цене као позитивна или негативна, пријатна или непријатна, вредна или безвредна. У ствари, вредност не би била вредност када би човек био неутралан према предмету који вреднује. Вредности могу да буду индивидуалне (субјективне) и опште (објективне), а вредне су за веће друштвене заједнице или за друштво у целини. Међутим, постоје праве (изворне) и псеудо(лажне) вредности, које се могу препознати у пракси. Даља класификација вредности могућа је према областима којима припадају: етичке, уметничке, научне, друштвене, политичке, економске, историјске, религијске, националне, професионалне, психолошке итд.

Дакле, процес, акт (чин), придавања вредности некоме или нечему јесте вредновање или вредносно суђење. *Вредновање је, стога, процес упоређивања, бирања, издвајања чињеница и опредељивања у објективном свету у односу на одређене критеријуме и стандарде.* Вредновање има значење универзалног појма и општијег је значаја и значења у односу на све друге појмове којима се означавају поједини аспекти, стране, начела, методе, динамика вредновања итд., као што су: проверавање, валидација, оцењивање, праћење, контрола, мерење, евиденција, и слично. С обзиром на то да су вредности субјективно-објективне категорије, да су променљиве и развојне и да су многоструко детерминисане (условљене) природним, друштвеним, психолошким и ситуационим факторима, за истраживање и објашњење процеса вредновања морала потребно је да се одговори на бројна питања, а нарочито на следећа:

1. Зашто вреднујемо (циљ, сврха, функција вредновања)?
2. Шта вреднујемо (предмет вредновања, вредности које вреднујемо, елементи борбене готовости, манифестације морала итд., и како их учинити мерљивим за вредновање)?
3. Како и колико вредновати (систем, степен, могућности и границе вредновања)?
4. Чиме вреднујемо (методологија вредновања – методе, технике и инструменти вредновања)?
5. Када вреднујемо (динамика вредновања)?

⁸ Драгољуб Дамњановић, *Морално-политичко стање – елеменат борбене готовости ОС СФРЈ*, у оквиру научноистраживачког пројекта: „Научна утемељеност контроле и оцењивања борбене готовости ОС СФРЈ“, ИСИ и ИОС, Београд, 1990.

Према томе, вредновање у контроли и оцењивању борбене готовости треба да садржи решења која произилазе из одговора на претходна питања. Зато је, *с научног гледишта, више оправдано говорити о вредновању борбене готовости (и морала као његовог елемента), него о контроли и оцењивању, јер се тако проблем захвата целовито.* У систем вредновања морала уграђена су сва наведена питања, али суштински није решено четврто питање. Зато се, након одређења кључних појмова из области вредновања, мора посветити посебна пажња мерењу морала.

Проверавање (верификација) утврђивање је и доказивање постојања одређених вредности, као што су знања, ставови, вештине, навике, способности и друга својства. Проверавање се више користи у научном истраживању као систем метода, техника и инструмената у доказивању или одбацивању хипотеза које је поставио истраживач.

Валидација је провера инструмената који се користе у мерењу одређених особина личности и физичких појава и процеса.

Оцењивање је завршна фаза вредновања, и то њен технички део. У оцењивању се користи мерење под којим се подразумева упоређивање неке величине с одговарајућом скалом на мерном инструменту ради одређивања бројчане вредности те величине.

Праћење промена и развоја вредности је основна метода у вредновању. Она изражава потребу за континуитетом и систематичношћу као полазним принципима те делатности. У тесној је вези с бележењем (регистровањем) података, без чега подаци подлежу брзом забору, а онај који вреднује није у могућности да примени вреднији статистички поступак. Евиденција резултата је систематско бележење (регистровање) података, према унапред предвиђеним начелима, у припремљене прегледе и табеле, који могу да се користе за извођење објективних закључака и оцена.

Посматрање је непосредно, планско и систематски организовано уочавање, запажање, праћење и регистровање података ради извођења закључака и оцена о особинама личности, група и јединица. Остварује се на основу плана (протокола) посматрања.

Контрола је општи заједнички појам, а односи се на надзирање, надгледање и на двоструко прегледање посла да би се избегле велике грешке. Зато није сасвим логички и језички исправно када се појам *контрола* проширује на вредновање у целини. На такав закључак упућује дефиниција: „Контрола борбене готовости у оружаним снагама је стицање увида у стање, утврђивање достигнућа у извршењу задатака и законитости рада састава ради предузимања одговарајућих организацијских, техничких и научних мера за подизање и усавршавање борбене готовости на жељени, неопходни и наређени ниво“.⁹ У наведеној дефиницији контрола је уздигнута на ниво институције, као што је, на

⁹ Радован Томановић и Ђорђе Цигурски, *Теоријска идентификација појмова „контрола“, „оцењивање“, „борбена готовост“*, ЦОССИС, Београд, 1989.

пример, инспекција. Контролисање, надгледање и поновно прегледање има краћи рок и непосреднији контакт са онима који се контролишу, а у дефиницији су изражене логичка неоправданост и непотребна општост и ширина.

Мерење спада у аналитичке методе у науци и има функцију елементарних сазнања за свако прикупљање научних чињеница и података. Наиме, немогуће је засновати било које егзактно истраживање вредновања, контроле и оцењивања борбене готовости јединица, нити статистичку обраду прикупљених података, ако се индикатори елемената борбене готовости операционално не одреде до тог степена да их је могуће мерити и да им мера буде заједничка. Основни проблем је како различита својства индикатора елемената борбене готовости транспоновати у нумеричка обележја, којима се обезбеђује могућност математичке и статистичке употребе и манипулације. То је основни услов, али и до сада непремостива препрека у заснивању вредновања, контроле и оцењивања. Нормативно регулисање функције, надлежности, динамике, расподеле бодова, закључивања и писања оцена мањи су проблем од мерења.

Анализа упутстава, правила и слично, с једне стране, и пракса, с друге стране, показују да је било покушаја, па чак и заснивања система без фундамента, што је стварало илузију о егзактним мерилима и замагљивало логичку, статистичку и математичку изворност и смисао добијених података који су чинили основу за закључивање. Зато је потребно да се одговори на питање *шта је то податак у борбеној готовости о моралу*. Управо то је основа нашег промишљања и мишљења о моралу. Према нашем мишљењу, податак је све оно што се односи на квалитативна и квантитативна својства елементарних (операционално) одређених индикатора (честица) морала и осталих елемената борбене готовости, при чему је основни критеријум признавања за податак истинитост. Интерпретација погрешног податка логички може да буде исправна, али је њен резултат погрешан. Зато је мерење један од најважнијих поступака за прикупљање података и за њихову верификацију и анализу. *Мерење морала и борбене готовости по елементима је могуће, јер се заснива на теоријском и искуственом сазнању да они, као предмети, појаве и процеси, имају квалитативних и квантитативних особина које се могу измерити, при чему се издвајају најопштије димензије: фреквенција, пространост, време трајања и интензитет. Мерење је, дакле, поступак утврђивања количине (величине) фреквенције (учесталости), трајања, интензитета и других својстава морала у осталим елементима борбене готовости.* Да би мерење могло да се успостави потребно је дефинисати вредност, величину (ајтем, честице, индикатор) коју желимо да меримо, а затим конструисати инструмент за мерење (тест, анкету, скалу процене и др.) и одредити мериоца који ће читавати резултате на инструменту. Величине које желимо да меримо у моралу и осталим елементима борбене готовости нису материјалне природе, већ су апстрактно-идеалне. Оне нису директно очигледне, вишеструко су детерминисане и вишеслојне и зато их је тешко појмовно одредити и операционално омеђити. С правом се може рећи

да од успешности дефинисања морала и његових манифестација зависи успешност мерења и конструкција инструмената који служе за утврђивање квалитативних својстава манифестација и за њихово транспоновање у квантитативне манифестације.

Инструмент је, заправо, средство, прудужена човекова рука (мисаона), усавршене и проверене прецизности, којом се не одликује човек као инструмент. Међутим, у појединим областима друштвених и хуманитарних наука човек је још увек незаменљиви инструмент, мерилац и вредноватељ: уметност, правосуђе, морал итд. Зато је вредновање морала много сложеније од оцењивања осталих елемената борбене готовости, мада је садржано и у сваком од њих, и о њему се може посредно закључивати. Мерни механизам у мерењу морала, уместо механичке структуре, има појмовну структуру, којом се прецизно обухватају и схватају битне одлике, садржаји и својства његових индикатора (честица). Управо ти прецизно појмовно одређени индикатори чине окосницу и предмете тестова, скала, питања, понашања, и друго. Но, да би инструмент био потпун, неопходно је да има и мерну скалу, која је систем повезаних јединица (степенa) за исказивање (изражавање) резултата мерења морала.

Свака идеја и пракса упоређивања, степеновања, јесте мерење и квантификовање, без обзира на то колико је оно прецизно. Колико ће бити прецизно зависи од циља и функције оцене морала у систему борбене готовости. Уколико се задовољавамо вероватноћом 95 одсто, само 5 одсто резултата у коначној оцени није тачно, али чак и та вероватноћа тачности и апроксимације је боља за доношење одлука и мера него ако се то чини на основу стихијног посматрања, вредновања и произвољног закључивања пројекцијом пожељног стања. Дакле, поставља се основно питање да ли се прецизно мерење не спроводи због сложености људског фактора и његових динамичких, променљивих и вишеструко условљених елемената, или због инертности мишљења и стереотипне праксе. Но, независно од тога шта преовладава у одговору на наведено питање, определили смо се за мерење, што значи за квантификацију, и за описну оцenu. Из таквог опредељења произилази потреба да се свака појава, свака манифестација (индикатор) дефинише као континуум. Јасно дефинисање појмова је услов без којег се не може мерити ниједна појава. За означавање те радње користе се различити називи: појмовна анализа, операционално дефинисање, операционализација, спецификација значења, дефинисање димензија и слично. Та логичка радња се спроводи због тога што су појмови у свакодневной комуникацији понекад непрецизни, недовољно одређени, па су мерљиви мањим степеном прецизности.

Операционализацијом се успоставља специфично и једнозначно поимање морала као општег појма и свих његових класификација, манифестација (индикатори) и других ужих појмова. То је најсложенији посао, од чијег решења зависе све остале радње. Операционална дефиниција је израз потребе да се проникне у суштину појаве коју индикатор презентује и она не мора да се поклапа (најчешће се не поклапа) с теоријском дефиницијом. То је важно због тога што, уколико

се помоћу инструмента доследно материјализују индикатори, инспектори имају могућност да закључују о моралу у целини, односно о мери у којој је захваћена целина или њен део.

Нека досадашња искуства у праћењу, процењивању и вредновању морала војске

Сазнања и искуства у праћењу, процењивању и вредновању морала објашњена су и приказана у бројним радовима различитог карактера и намене,¹⁰ и условно се могу сврстати (класификовати) у следеће групе: 1) радови теоријске природе (карактера); 2) студије емпиријских истраживања и 3) упутства, правила, инструкције и сл. Радови теоријског карактера су полазиште за проучавање и вредновање морала и у њима се налазе одговори на многа питања, као што су: шта је у основи, у темељу морала; шта одређује морал и од чега он зависи; који су извори морала и како се он развија; које су законитости појављивања, простирања и мерења морала; које су одлике професионалног, самим тим и војног морала; која је основна улога морала у друштву; која су основна обележја морала.

Емпиријска истраживања морала и морално-политичког стања била су предмет ангажовања ЦАПСи и Одељења за психолошко-пропагандни и научноистраживачки рад. Иако се сва истраживања не односе непосредно на морал и посредни закључци су веома корисни. Нарочито су значајне теме и подручја: неки проблеми друштвеног и материјалног статуса старешина и војника, међуљудски односи, неки облици негативног понашања, примедбе старешина на живот и рад у јединици, и други.

Емпиријско истраживање „Мотивисаност старешина за обављање функционалних дужности“, спроведено у организацији ССНО 1987. године, у непосредној вези је с вредновањем морала старешинског кадра, јер је иницирано великим одливом (осипање) професионалних лица из Југословенске народне армије. Пад животног стандарда је основни разлог напуштања професије. С обзиром на то да су поједина питања преузета из наведеног истраживања, свакако је интересантна компарација с добијеним резултатима након десет година.

Одељење за НИР Високе школе за војносоциолошке и психолошке студије и истраживања (ВШВСПСи), 1992. године, организовало је и

¹⁰ Незаобилазни теоријски извори о моралу, највишег научног нивоа, јесу радови Вука Павићевића (*Основи етике*), Радомира Лукића (*Социологија морала*), Бошка Поповића (*Увод у психологију морала*), Тихомира Продановића (*Вредновање васпитно-образовног рада одраслих*), Радосава Анђелковића (*Вредновање у војним школама*). Од аутора и теоријских извора за проучавање професионалног, војног морала треба узимати у обзир следеће ауторе: Саво Оровић (*Морално васпитање*), Бранко Боројевић (*Људи у рату*), Здравко Колар (чланци у војним часописима), Миланко Јовићевић (*Психички стрес у рату*), Драгољуб Дамњановић (*Морално-политичко стање – елементи борбене готовости – студија*), Милорад Ђорђевић (*Утицај ситуационих фактора на понашање људи у рату и оружаног борби и Морално-политички фактор у рату*), и други.

реализовало истраживање „Неки аспекти понашања војника и старешина у борби“. Резултати истраживања су изванредно актуелни и имају документаристичку вредност. Научна вредност добијених чињеница била би већа да су аутори тог пројекта успели да примене сложеније статистичке методе, које би им омогућиле анализу, синтезу и потпунију интерпретацију. У докторској дисертацији „Морални интегритет човека у рату“, аутор Видимир Вељковић је истраживао телесно-органски, психички и друштвени аспект моралног понашања људи у рату. С обзиром на бројне независне и зависне варијабле, могућност укрштања је респективна, па су обрађене бројне теме које се могу проширивати и комбиновати. Магистарски рад „Искуства у развијању борбеног морала Војске у грађанском рату на простору бивше Југославије“, аутора Неђе Даниловића, наставак је претходног истраживања и још конкретнији научни увид и објашњење могућих метода и поступака у развијању борбеног морала. Упутства, правила, инструкције и друга нормативно-правна документа приказана су веома детаљно, анализирана и критички вреднована у научноистраживачком пројекту „Научна утемељеност контроле и оцењивања борбене готовости у ОС СФРЈ“ (студија „Морално-политичко стање – елеменат борбене готовости ОС СФРЈ“).

Дакле, основна решења у научноистраживачком пројекту „Вредновање морала у систему борбене готовости Војске Југославије“ произишла су из критике методологије и статистике које су примењене у претходним нормативним документима за контролу борбене готовости, као и на основу нових решења, организације и сазнања.

Методологија истраживања

Проблем и предмет истраживања

Сва наведена теоријска сазнања имају фундаменталну улогу и значај у емпиријском делу истраживања за објашњење и дефинисање проблема истраживања као најопштијег полазишта. Међутим, приступ проблему је веома отежан, јер је појава која се истражује интердисциплинарна и треба јој приступити с филозофског, етичког, социолошког, психолошког, етнолошког и војно-научног становишта.

У истраживању су два основна проблема: морал и вредновање морала. При томе, треба узимати у обзир да, нарочито у друштвеним наукама, одређење појма често није потпуно. То су, најчешће, теоријске конструкције које су веома сложене, поготову за емпиријска истраживања. Анализом фактора и манифестација морала учињен је покушај операционалног одређења морала Војске Југославије, који ће донекле омогућити лакши продор у спознају морала појединца и јединице.

Морал Војске Југославије у истраживању чине: 1) ставови према основним друштвеним и војним вредностима; 2) мотивисаност у обуди и другим делатностима јединице; 3) однос према социјално-психолошким

вредностима појединаца и јединице; 4) неговање традиција; 5) војничке врлине и 6) прилагођеност на услове живота.

Вредновање је континуирано упоређивање, диференцирање, избор, праћење и процењивање, мерење и оцењивање одређених вредности живота и рада. Сам назив „вредновање“ произишао је из вредности као аксиолошке категорије. *Основна вредност Војске Југославије је њена борбена готовост, која је на врху пирамиде хијерархије вредности.*

Предмет истраживања је вредновање морала у систему борбене готовости на основама интердисциплинарних научних сазнања и искустава, чији коначни исход треба да буде проналажење поуздане методологије вредновања морала и његово нормативно регулисање (израда упутства о изграђивању и вредновању морала на свим нивоима командовања). Садржај тих докумената биће фактори и манифестације морала, опис метода и инструмената и упутство за њихову употребу, упутство за статистичку обраду и свођење коначне оцено на заједничку меру. Тиме се заокружује методологија вредновања морала Војске Југославије у систему борбене готовости.

Циљ истраживања је да се објективно открију, утврде и дефинишу основни фактори (чиниоци) морала и њихове манифестације, дефинишу и опишу одговарајуће методе и технике и израде инструменти за вредновање морала за потребе Инспекције Војске Југославије и команди стратегијско-оперативног нивоа.

Задаци истраживања су:

1. Утврдити и дефинисати основне факторе (чиниоце) морала Војске Југославије;

2. У оквиру усвојене класификације фактора морала издвојити и дефинисати најзначајније манифестације и рангирати их помоћу Терстонове скале према значају за морал;

3. Издвојити, дефинисати и описати најадекватније методе за вредновање морала;

4. Конструисати мерне инструменте (упитник и преглед документације) и, на основу прелиминарног истраживања, извршити њихову стандардизацију;

5. Утврдити повезаност морала и осталих елемената борбене готовости;

6. Обезбедити услове за израду методолошког упутства за вредновање морала (за Инспекцију Војске Југославије и команде стратегијско-оперативног нивоа).

Значај истраживања произилази из значаја морала и вредновања морала у систему борбене готовости. Стање морала у свакој команди и јединици је у најважнијој функцији руковођења и командовања и борбене готовости у целини. Зато се, у истраживању, пошло од основног питања: како што објективније, што поузданије и што валидније вредновати морал да не би дошло до кардиналних грешака у процењивању људи у животу и раду и употреби (ангажовању) јединица. Инспекција Војске Југославије и команде стратегијско-оперативног нивоа ће, применом методологије вредновања морала на основу оваквог истраживања, у закључном вредновању (оцењивање) знатно смањити

субјективизам. Осим тога, истраживање морала омогућава приближавање и свођење резултата вредновања морала и резултата вредновања осталих елемената борбене готовости на заједничку меру, што омогућава адекватну употребу статистичке методе и функционалније коришћење резултата за научноистраживачки рад.

Хипотезе, варијабле и индикатори

Општа хипотеза:

Постоји реална могућност да се изгради и успостави релативно објективно, поуздано и валидно вредновање морала, као елемента борбене готовости, у систему осталих елемената борбене готовости Војске Југославије.

Посебне хипотезе:

1. Утицај појединих фактора на морал је различит;
2. Манифестације морала, у оквиру група којима припадају и у целини, различито се хијерархијски испољавају;
3. Методе, технике и инструменти, што су сложенији и обухватнији, дају објективније показатеље (резултати);
4. Операционално одређење манифестације ствара већу могућност за израду валиднијих инструмената и прикупљање објективнијих података и показатеља;
5. Повезаност морала с осталим елементима борбене готовости у функцији је синтезе релативно различитих квалитета исказаних у вредности која је изражена синтагмом „борбена готовост“;
6. Морал, као посебно својство људског фактора, има најјачу интегративну функцију у односу на остале елементе борбене готовости;
7. Елементи борбене готовости могу се свести на једну заједничку меру, исказати и доказати помоћу матрице корелације.

Матрични приказ елемената борбене готовости

Елемент бг	Командо- вање	Морал	Оспособ- љеност	Мобили- зација	Безбед- ност	Позадинско обезбеђење
Командо- вање						
Морал						
Оспособље- ност						
Мобилиза- ција						
Безбедност						
Позадинско обезбеђење						

Варијабле су одређена својства морала која су променљива. С обзиром на то да постоје бројне варијабле и да су критеријуми за њихово уношење у листу за истраживање веома различити, то чини тај елеменат пројекта веома сложеним.

Чиниоци који условљавају морал Војске Југославије су бројни и чине независне варијабле. То су: ставови према друштвеним вредностима, животни стандард, социјално порекло, религиозност, дужност у јединици, школска спрема, и друго. Зависне варијабле морала Војске Југославије су сва стања, појаве и понашања која трпе утицај независних варијабли и које су релативно променљиве (некад брже, некад спорије). Одређење манифестација варијабли до највеће могуће конкретности омогућује откривање морала од појаве ка суштини, од видљивог ка скривеном, од јавног ка најскривенијем (најинтимнијем). На тај начин се обезбеђује основна грађа за израду инструмената. Зато смо се одлучили само за два приступа:

1. Скица могућих варијабли и манифестација (индикатори) морално-психолошке припреме;¹¹
2. Варијабле и индикатори наведени у Скали оцене за елементе борбене готовости „морал“.

Класификација варијабли у првом приступу изведена је на основу њиховог извора. То су, дакле, само оне вредности и својства који су значајни за морал Војске:

1. друштвене вредности;
2. моралне вредности;
3. социопсихолошке вредности војне јединице као социјалне групе;
4. мотивационе вредности.

У другом приступу класификација варијабли изведена је према критеријуму прагматичних потреба:

1. однос према отаџбини;
2. мотивисаност за обављање задатака и обавеза;
3. међуљудски односи,
4. утицај осталих елемената борбене готовости.

Разлике између наведене две класификације су формалне (језичке) природе, јер је однос према отаџбини садржан у друштвеним вредностима, међуљудски односи су садржани у социопсихолошким вредностима јединице као социјалне групе, мотивисаност је садржај морала, који се поклапа у обе класификације, али је у првој нешто разрађенији. Разлике су потпуне само у по једном елементу – у моралним вредностима, у првом, и у утицају осталих елемената борбене готовости на морал, у другом приступу. За потребе методологије истраживања која је примењена у истраживачком пројекту могу да послуже наведене варијабле и,

¹¹ Драгољуб Дамњановић, *Развијање и вредновање морала Војске Југославије, „Војно дело“*, бр. 2/1995, стр. 144–145.

у оквиру њих, групе индикатора морала, најзначајнијих појавних облика и стандарда манифестног понашања појединаца и јединица у разним ситуацијама.

Према захтеву да се значај сваке манифестације изрази коефицијентом, потребно је да се до њега дође на методолошки познат и прихватљив начин. То је Терстонова скала. Суштина те скале је у томе да сваки процењивач у узорку процени на једној континуираној линији утицај сваке манифестације на морал Војске Југославије. Учешће (значај) манифестације израчунава се на основу збира означених места на линији и његовом поделом са бројем процењивача. Процедура се спроводи у току прелиминарног истраживања и на основу добијених резултата израчунавају се коефицијенти, а скала се верификује у току инспекције (Инспекције Војске Југославије и контроле стратегијско-оперативних команди) за време верификације осталих инструмената.

Методe и технике израде и примене инструмената за вредновање морала

Метода теоријске анализе и синтезе је основна у истраживању. Њене одлике примерене су интердисциплинарном разматрању и објашњењу морала. У току истраживања добија се велики број квалитативних и квантитативних чињеница које изискују сређивање, описивање, анализу (интерпретација) и синтезу (уопштавање). Једино се на такав начин може проникнути у одређене тенденције и законитости и у узрочно-последичну повезаност фактора морала у пресеку за време контроле. Метода теоријске анализе и синтезе користи се у дефинисању основних појмова морала и сродних категорија и у класификацијама манифестација. Правила дефинисања и класификација могу се користити тек када су морал, његова структура, манифестације и друге значајне чињенице спознати и анализирани до краја. Дефиниција морала је синтеза најзначајнијих елемената, својстава и односа који га чине.

Дескриптивна метода се надовезује на методу теоријске анализе и синтезе, и оне се међусобно допуњавају са методом посматрања. Готово у свим фазама истраживања користи се та метода, нарочито у фази емпиријског истраживања. Пошто у описивању постоји велики ризик субјективизма, потребно је да истраживачи и инспектори за морал изграде заједничке критеријуме, чиме се, донекле, повећава објективност.

Метода посматрања користи се за прикупљање чињеница о раду, активностима и понашању припадника јединице – установе која се контролише. Успешност те методе знатно зависи, поред осталог, од искуства истраживача, односно инспектора за морал.

Метода разговора. Основна методолошка и психолошка карактеристика разговора у вредновању морала јесте његова непосредна изворност и заснованост на живој људској речи, која је најфреквентнији и најуспешнији облик комуникације између људи. У истраживању се

користи полустандардизовани разговор, у којем је унапред позната само тема: вредновање морала у систему борбене готовости Војске Југославије. Старешине, војници и цивилна лица на служби у Војсци Југославије мотивишу се за разговор тако што им истраживач (инспектор) саопштава тему, циљ и задатке истраживања, односно инспекције или контроле, и проблеме методолошке природе који су карактеристични за тај елемент борбене готовости. Тиме се ствара претпоставка за успешан почетак разговора. У току разговора треба постепено и систематично постављати питања на која жели да се добије одговор, при чему треба водити рачуна да се саговорник пажљиво саслуша и да се стекне његово (њихово) поверење, јер је реч о веома деликатној теми. Истраживач (инспектор) не треба да се постави изнад испитаника (саговорника), не треба да им „држи лекције“, и слично. На крају, треба забележити све важне чињенице из разговора.

Проучавање документације. Као извор за вредновање морала у одређеној мери може да послужи документација која се стално или повремено води у командама и јединицама. Чињенице и закључци који се налазе у одређеним документима могу да се користе као грађа за интерпретацију ранијег стања или стања за време инспекције или контроле. Поред тога, само (не)вођење документације показује однос према планирању, организацији, евидентирању, вредновању и раду у целини. У току прегледа документације корисно је придржавати се следећих правила: провера оригиналности докумената; упоредно коришћење више различитих докумената и упоређивање чињеница; класификација података према критеријумима листе манифестација морала; континуирано вођење прописаних докумената; постојање повремених докумената и (не)потребно администрирање.

Преглед документације садржи:

1. назив документа са редним бројевима по вертикали;
2. оцене о садржајима и вођењу у виду скале (хоризонтално),
3. укупну оцену о документацији, њеној функцији, потпуности, потреби вођења и другим питањима која се уоче.

Израда инструмената за вредновање морала и њихова примена

За вредновање морала у систему борбене готовости не постоје стандардизовани инструменти, иако је та делатност стара, веома значајна и регулисана бројним системским документима. Због тога су израђени нови инструменти, који ће, након примене у пракси, бити стандардизовани. То су:

1. Упитник за вредновање морала (за потребе Инспекције Војске Југославије);
2. Упитник за вредновање морала (за потребе команди стратегијско-оперативног нивоа);
3. Преглед документације (за оба наведена нивоа);

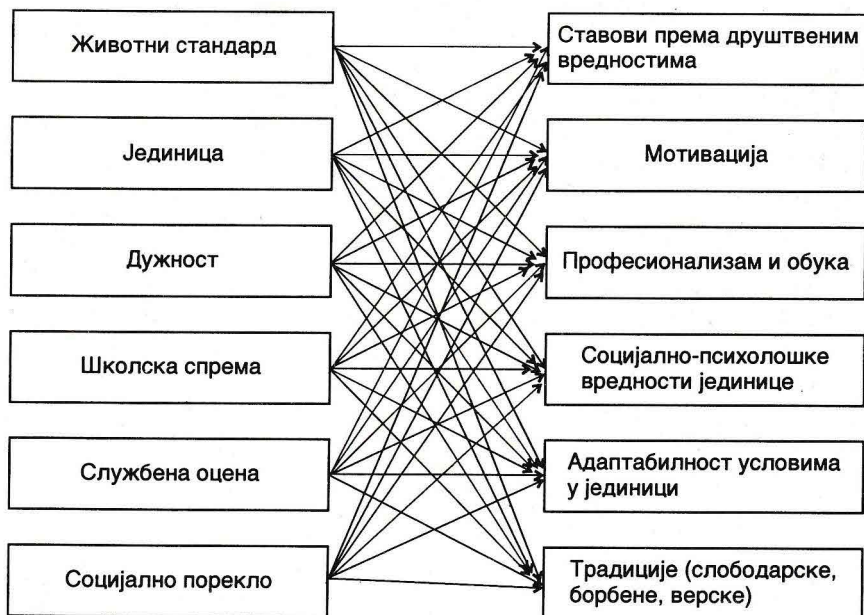
4. Критеријум за вредновање морала бригада, школских центара и батаљона-дивизиона и њима равних јединица.

Начин примене наведених инструмената решен је Методолошким упутством за вредновање морала (за ИВЈ и СОГ) и Упутством о уношењу и обради података за вредновање морала. Сва наведена упутства саставни су део Правила о контроли и оцењивању елемената борбене готовости Војске Југославије. На тај начин створени су услови за израду упутства за изграђивање и вредновање морала Војске Југославије, чији се недостатак увиђа на свим нивоима командовања. Наиме, промене у друштву и Војсци, на жалост, погодиле су еуфоричној и непромишљеној одлуци о „укидању“ морала и свођењу институције којој је то основна делатност на регистровање углавном екстерних реаговања према Војсци Југославије. Чињеница је да се морал Војске Југославије, поред одређеног утицаја спољних чинилаца, превасходно гради изнутра, односно према фундаменталном опредељењу да се афирмишу фактори на које војна организација може да утиче. Пре свега, то су: борбена обука и васпитање засновани на професионалном односу према обавезама и задацима; изграђивање међуљудских односа, нарочито афирмацијом војних јединица, јер су они социопсихолошки миље за испољавање стручних и моралних својстава сваког појединца; мотивисаност за обављање сложених задатака; неговање и развијање слободарских и борбених традиција; превентивно деловање према негативним појавама којима су млади људи све више изложени: алкохолизам, употреба опојних дрога, деловање верских секти итд.; стварање отпорности према свим облицима непријатељеве психолошко-пропагандне делатности, и друго. Све то има за циљ изграђивање и јачање морала појединаца и јединица, без чега се не може ни замислити висок ниво борбене готовости Војске Југославије.

Статистичка обрада података обухвата различите поступке и нивое обраде. За израчунавање вредности коефицијената манифестација користе се мере централне тенденције и мере дисперзије. За нумеричко изражавање података примењују се реални бројеви и процентни рачун у случајевима када је маса јединица већа од сто.

У статистичкој обради података добијених на основу Упитника, Скале ставова и Теста мотивације примењује се дескриптивна статистика (мере централне тенденције, мере дисперзије, процентни рачун, корелације и матрице корелације) и факторска анализа. За интерпретацију квалитативних (дисконтинуирани) варијабли користи се непараметријска процена теста. Независне и зависне варијабле могу се укрштати како је приказано на шеми 2.

Шема је једна могућност у истраживању, тј. уколико резултати истраживања покажу да је нека варијабла занемарљива и да се не појављује континуирано, или је ниво њене значајности мали, могуће је увести нове варијабле. На основу укрштања зависних варијабли израђује се матрица корелације, која је само једна фаза у факторској анализи. На основу факторске анализе открива се не само међусобна повеза-

ност зависних варијабли већ и основне (генералне) варијабле, које у највећем степену објашњавају међусобну повезаност, а њих има увек мање од манифестних варијабли, што је и циљ истраживања.

Резултати истраживања

Теоријско-методолошка заснованост омогућава, што је потврђено емпиријским истраживањем, знатно већи степен објективизације морала и његову поузданост. Уколико се примене све наведене методе, технике и инструменти, у прагматичном смислу корист је двострука. Прво, у току саме инспекције (контроле) добијају се подаци о бројчаној и процентуалној заступљености појединих појава које чине детерминанте морала и омогућавају командовању да предузима одговарајуће мере, не чекајући коначну оцену морала као елемента борбене готовости. Такође, сам увид у основни инструмент (Упитник) олакшава закључивање о стању у одређеној јединици. Осим тога, одговори у слободној форми омогућавају прелиминарни увид у појаве које се јавно ређе саопштавају. Потпуна обрада података омогућава да се, поред коришћења статистичке анализе, логичким закључивањем, уз незаменљиву улогу искуства инспектора за морал или члана екипе за тај елеменат борбене готовости, може доћи до објективне и високо поуздане оцене стања.

Потпуна обрада података обухвата: бројчану и процентуалну заступљеност појава, средњу вредност (СВ), стандардну девијацију (СД), метрицу корелације, факторску анализу, синтетичку обраду података,

класификацију ставова добијених у форми слободних одговора и рангирање. Графички приказ је најчешће могућ израдом дистрибуције криве и хистограма. На тај начин се обезбеђује вишеструки увид у појаве, знатно се сазнаје и о њиховој условљености, мада испитивање узрока појединих појава често треба да буде посебан предмет истраживања.

Ниво оспособљености кадра за примену разматране методологије истраживања никако не би требало да буде проблем. Наиме, учешћем информатичара и психолога, уз инструкисање на одређеном нивоу командовања (стратегичко-оперативни), омогућава се сасвим нови приступ у оперативном раду, којим се морал вреднује објективније и поузданије у односу на претходни период.

Закључак

Вредновање морала, као веома сложене појаве, могуће је применом одговарајућег научноистраживачког поступка. При томе је неопходно да основу истраживачке замисли чини ваљана теоријска заснованост, уз примену методолошког оквира какав је, у основи, презентован у овом раду и који се ослања на реализовано емпиријско истраживање које је потврдило полазне претпоставке. Вредност коришћене методологије је, поред осталог, у томе што се сложени поступак истраживања своди на ниво прагматичне употребљивости за командовање, уз ангажовање информатичара и психолога, чија улога и у овом послу треба да буде све значајнија. Најзначајније је сазнање до којег се дошло након емпиријског истраживања да се обезбеђује висок ниво објективности и поузданости у вредновању морала, што је и основни циљ. Тиме је тек отворено једно ново и надасве корисно истраживачко поље. Усавршавање методологије вредновања морала неће зависити искључиво од појединаца који не одолевају изазовима истраживања, чак и када наилазе на многобројне препреке, већ умногоме од подршке војног врха да се истраје на примени предложеног начина вредновања морала. Познавање стања, као предуслов успешне употребе, односно ангажовања јединица Војске Југославије, довољан је разлог за командовање и изазов за истраживаче.

Литература:

1. Радосав Анђелковић, *Вредновање у војним школама*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
2. Р. Анђелковић, М. Бојанић, *Методика васпитног рада*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
3. Бранко Боројевић, *Људи у рату*, „Глобус“, Загреб, 1981.
4. Видимир Вељковић, *Морални интегритет човека у рату*, докторска дисертација, ВА ВЈ, 1996.
5. *Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд, 1973.
6. Неђо Даниловић, *Искуства у развијању борбеног морала војске у грађанском рату на простору бивше Југославије* (магистарска теза) 1997.

7. Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, БИГЗ, Београд, 1976.
8. Менсур Ибрахимашић, *Општи теоријски методолошки прилаз праћењу и оцени морално-политичког стања*, Зборник радова, ВВПШ ЈНА, бр. 2/1969.
9. Миланко Јовићевић, *Психички стрес у рату*, ВИЗ, Београд, 1981.
10. Здравко Колар, *Фактори моралне снаге армије*, „Војно дело“, бр. 12/1962.
11. Ђорђе Лекић, *Методологија педагошког истраживања и стваралаштва*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1979.
12. *Мотивисаност старешина за обављање функционалних дужности*, емпиријско истраживање, ССНО, 1987.
13. Научноистраживачки пројекат: *Научна утемељеност контроле и оцењивања борбене готовости оружаних снага Југославије*, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 1991.
14. *Неки аспекти понашања војника и старешина у борби*, Одељење за НИР, ВШВСПСИ, Београд, 1992.
15. Саво Оровић, *Морално васпитање*, „Војно дело“, Београд, 1962.
16. Бошко Поповић, *Увод у психологију морала*, „Научна књига“, Београд, 1973.
17. Никола Рот, *Психологија група*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983.
18. Владимир Сердар, *Уџбеник статистике*, „Школска књига“, Загреб, 1972.